

3.3 Туризм у контексті сталого розвитку та екологічної модернізації

У третє тисячоліття людство вступило з вантажем складних взаємин економічних, політичних, соціальних, етнічних, а також з вантажем глобальних екологічних проблем. Не існує жодної сфери життєдіяльності сучасної людини, яка була б незалежна від екологічного впливу. В таких умовах очевидним стає той факт, що подальший соціально-економічний розвиток суспільства вже не може розглядатися ізольовано, поза урахування екологічних вимог та обмежень.

Туризм в нинішніх умовах стає масовим явищем та важливим чинником соціально-економічного розвитку. Підраховано, що один турист забезпечує роботою 10 осіб, а в цілому сфера туризму підтримує майже 20 суміжних галузей. [2; 4] За даними UNWTO міжнародний туризм відноситься до найприбутковіших галузей (п'яте місце після експорту палива, автомобілів, хімічної продукції та продуктів харчування). Окрім того, пріоритетний розвиток рекреаційно-туристичних комплексів на певній території автоматично стримує появу та поширення на ній екологічно небезпечних виробництв, оскільки якість довкілля є одним із основних чинників рекреаційно-туристичної привабливості території. Позитивна екологічна роль туризму також виявляється у збереженні унікальних пам'яток природи, сприянні розвитку заповідної справи, охороні та розширенню лісопаркових зон на урбанізованих територіях, екологічному вихованню у процесі здійснення екотурів тощо. У той же час, туризм, який іноді називають «галуззю вражень» та «індустрією без димарів», без керованого розвитку, заснованого на засадах сталого розвитку у відповідності з екологічними принципами, здатний спровокувати деградацію природних систем та загострення еколого-економічних проблем.

Екологічні наслідки рекреації та туризму можуть бути як прямими так і непрямими. Прямими є витоптування трав'яного покриву, виснаження фауністичних ресурсів у процесі рибної ловлі та полювання, деградація коралів (у процесі їх вилучення для сувенірів), руйнування місць гніздування птахів, спричинення лісових пожеж самовільним запаленням вогнищ, механічне забруднення екосистем тощо. Непрямі наслідки, як правило, зумовлені різними видами інфраструктурного обслуговування туристів – забруднення повітря автомобільним та авіаційним транспортом, забруднення води стоками

готельно-ресторанних комплексів, деградація ґрунтів та розвиток несприятливих геоморфологічних явищ (зсуви, обвали, селі) у результаті порушення природоохоронних вимог під час рекреаційної забудови або створення тимчасових туристичних баз у природоохоронних зонах тощо.

Туризм, що набуває у світі все більших масштабів потребує і все більшої кількості природних ресурсів, зумовлюючи зростання антропогенного навантаження на екологічні системи. Окремі фахівці стверджують, що власне туристична діяльність та розбудова її інфраструктури створюють для природного середовища загрози, схожі до тих, які відбуваються внаслідок розвитку промисловості, урбанізації чи транспорту. Так за оцінками експертів, частка туризму у деградації навколишнього середовища становить нині 5-7 % [1].

У той же час, погіршення екологічної ситуації призводить до зменшення рівня туристичної привабливості території і зниження попиту на туристичні продукти, що в свою чергу, є значним лімітуючим чинником динамічного розвитку туристичних дестинацій.

Таким чином, глобальний характер туризму та переважна орієнтація на швидкі темпи і результати економічного зростання туристичного бізнесу завдають шкоди докільно та сприяють загостренню суб'єкт-об'єктних відносин у системі людина-природа. А це, в свою чергу, актуалізує необхідність реалізації принципів сталого розвитку не лише у виробничій сфері, але й у розвитку тих галузей, які є порівняно менш ресурсномісткими та екологічно небезпечними.[6] Для перетворення туристичної галузі на дієвий фактор соціально-економічного розвитку країни чи регіону необхідна її модернізація з урахуванням екологічних вимог та у відповідності до принципів сталого розвитку. Принципи сталості передбачають оптимальне поєднання чотирьох складових суспільного розвитку: економічної (динамічний розвиток господарського комплексу), соціальної (зростання добробуту людей), екологічної (збереження регенеративної здатності екологічних систем), духовної (збереження та примноження культурних цінностей, пріоритети моральності у поведінці).

Переосмислення взаємовідносин суспільства та природи почалося в 60-х рр. XX ст. Саме тоді екологічні наслідки інтенсивного промислового розвитку стали очевидними та відчутними для населення. А в 70-х роках вчені заговорили про існування реальної загрози глобальної екологічної кризи як прямого наслідку науково-технічного прогресу і необмеженого індустриального зростання. Концепції екоанархізму (Мюррей Букчин) та екосоціалізму (Девід Пеппер), були одними з перших спроб пошуку шляхів проєкологічної індустриальної перебудови світової системи з метою запобігання глобальній екологічній кризи. Саме тоді в західній науці в рамках інвайронментальної соціології (екосоціології) зародилася теорія

екологічної модернізації – науковий напрямок, що займається пошуком оптимального сценарію розвитку індустріального суспільства з урахуванням реальних екологічних викликів та ризиків. Засновником теорії екологічної модернізації вважають активіста німецького екологічного руху Йозефа Хубера. У середині 1980-х рр. його ідеї знайшли підтримку екосоціологів, спочатку М. Джоніка в Німеччині, а потім у А. Мола в Нідерландах. У цих двох країнах концепція екологічної модернізації вперше лягла в основу державної екополітики. Прихильники екологічної модернізації вважали, що екологічні проблеми можуть бути вирішені з допомогою суперіндустріалізації, що передбачало розвиток і впровадження нових, більш досконалих технологій виробництва [3].

Більшість сучасних вчених, які досліджують екологічні проблеми, вважають, що виживання людства в умовах надзвичайно трансформованого природного середовища можливе лише за умови суттєвих змін у всіх сферах суспільного розвитку відповідно до новітніх екологічних вимог і норм. Оптимальна модель сучасної модернізації суспільного розвитку з урахуванням екологічних вимог повинна полягати не тільки в заміні обладнання та впровадження нових технологій, але і в глибоких інституційних, соціальних та культурних трансформаціях, спрямованих на формування у людей нового менталітету, нового рівня екологічної свідомості. Головні принципи такої модернізації суспільного розвитку – впровадження та інновацій, а головна мета – ліквідація прямої залежності екологічної деградації від економічного зростання. Елементи теорії екологічної модернізації можна знайти в різних наукових теоріях. Однак найбільш тісно вона пов'язана з теоріями ноосферного та сталого (стійкого) розвитку. Під стійким розвитком розуміється такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби теперішнього покоління і не ставить під загрозу можливості майбутніх поколінь задовольнити їх власні потреби. Це вимагає створення відповідної соціально-економічної системи, яка забезпечила б на тривалу перспективу не тільки високий рівень матеріального життя, але і її якісні зміни: зростання реальних доходів, підвищення освітнього рівня, поліпшення охорони здоров'я та навколишнього середовища, зниження соціальних та екологічних ризиків, соціальні гарантії і блага.

Ще більш глибокі суспільні трансформації передбачає перехід до ноосферного розвитку, а саме: збереження біосфери, екологізацію виробництва, новий природозберігаючий тип економічного розвитку, переорієнтацію цінностей суспільства споживання на цінності культурного, інтелектуального, духовного суспільства. Саме в контексті ціннісних переорієнтацій суспільства незаперечно може стати роль туризму, адже поряд із економічною функцією ця галузь виконує важливі соціокультурні та екологічні функції. Так, знайомство

з місцевою культурою, традиціями, звичаями, унікальними природними об'єктами сприяє духовному розвитку туристів, розвиває культурну та релігійну толерантність, спонукає їх до більш бережливого відношення до природи. А це, в свою чергу, сприяє ціннісним переорієнтаціям особистості, формуванню екоцентричного світогляду та розвитку екологічної культури, що є головною умовою запобігання подальшої деградації глобальної екосистеми та виживання людства в умовах надзвичайно трансформованого природного середовища.

Для забезпечення сталого розвитку туризму в країні необхідно, перш за все, розробити науково обґрунтовану, регіонально адаптовану стратегію рекреаційно-туристичного освоєння територій. Вона повинна максимально повно враховувати територіальну диференціацію рекреаційно-туристичного потенціалу, екологічної вразливості та стійкості природно-територіальних комплексів до зовнішніх впливів, можливостей та масштабів розвитку відповідних видів рекреаційної діяльності (обов'язковим є встановлення та дотримання меж рекреаційного навантаження). Принцип сталості у розвитку туризму також передбачає реалізацію у рекреаційно-туристичному обслуговуванні ряду виховних заходів – пропаганда здорового способу життя в екологічно чистому середовищі; виховання почуття особистої відповідальності за стан довкілля, культури екологобезпечної поведінки. Мінімізації екологічних ризиків сприяє запровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій на всіх стадіях розробки й реалізації туристичного продукту (переміщення, розміщення, харчування туристів, їх анімаційне та екскурсійне обслуговування), зонування та рекреаційний благоустрій територій, застосування екологічно безпечних матеріалів, включення природоохоронних принципів до правил поведінки туристів, екологічне виховання під час екскурсійних програм, застосування систем добровільної екологічної сертифікації і маркування в діяльності туристичних компаній та закладів розміщення туристів, введення штрафних санкцій щодо порушників встановлених санітарно-екологічних норм організації і проведення рекреаційної діяльності тощо.

Сталий розвиток туризму означає задоволення нинішніх потреб туристів і тих регіонів, що їх приймають, забезпечуючи при цьому економічне зростання туристичного бізнесу, охорону і примноження природно-рекреаційних та історико-культурних ресурсів і збереження таких можливостей на майбутнє.

Це такий розвиток, що орієнтований на довгостроковий період та в процесі якого можливим є досягнення балансу в реалізації економічних, екологічних, соціальних і культурних цілей розвитку з урахуванням інтересів усіх зацікавлених сторін (туристів, приймаючих

та генеруючих дестинацій, місцевого населення) і базується він на основі раціонального використання туристичного потенціалу та багатостороннього партнерства [5].

Розвиток туризму на засадах сталості буде сприяти збереженню природно-рекреаційних ресурсів; збагаченню природної та культурної спадщини, розвитку місцевої економіки (притік інвестицій, збільшення робочих місць), а за умови ефективної маркетингової діяльності, створювати позитивний туристичний імідж України та стимулювати просування українського туристичного продукту на світовий туристичний ринок. Безумовно запровадження принципів сталості у розвиток туризму потребує консолідації зусиль усіх зацікавлених сторін на всіх рівнях, але особливою є координуюча роль держави, оскільки її головними завданнями є розробка регіонально адаптованої державної стратегії сталого розвитку туризму, визначення основних критеріїв і здійснення контролю за наслідками туристичної діяльності та дотриманням екологічних вимог, а також створення сприятливих соціально-економічних умов для забезпечення ефективної та екологічнобезпечної діяльності туристичних підприємств.

Оскільки туризм є однією з найбільш публічних галузей економіки, реалізація принципів сталості буде демонструвати переваги раціонального споживання природних ресурсів та сприятиме зростанню рівня екологічної культури людей.

Інформаційні джерела до підрозділу 3.3

1. Зінько Ю. Туризм у Карпатському регіоні: загрози для довкілля та способи сталого розвитку / Ю. Зінько, М. Мальська, М. Іванник, С. Благодир // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2014. – Випуск 45. – С. 443-451.
2. Кузик С. П. Географія туризму: навч. посіб. / С. П. Кузик. – К.: Знання, 2011. – 271 с.
3. Кулясов И. П. Экологическая модернизация: теоретические аспекты / И.П. Кулясов // Социология и социальная антропология. – 2005. – № 3. – С. 100-113.
4. Мальська М. П. Туристичний бізнес: теорія та практика: підручник / М. П. Мальська, В. В. Худо. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 368 с.
5. Осипчук М. Д. Міжнародний туризм у контексті модернізації зовнішньоекономічної діяльності України на засадах сталого розвитку / М. Д. Осипчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 1. – С.107-111.